

DR NEVENKA ŽEGARAC*

Zaštita dece od trgovine ljudima – izgradnja sistema

Trgovina decom predstavlja posebno grub oblik zloupotrebe i povrede prava deteta, dok bezbednost i dobrobit dece koja su izložena trgovini predstavljaju obaveze državnih organa, službi i organizacija civilnog društva. Sistem zaštite i pomoći deci žrtvama trgovine treba da sadrži kriterijume za odgovarajuću identifikaciju deteta žrtve trgovine, mehanizme za neodložno upućivanje deteta specijalizovanim službama, procedure za imenovanje staratelja koji će obezbediti postupanja i odluke u skladu sa najboljim interesima deteta, mere za regulisanje rezidencijalnog statusa, pomoć pri repatrijaciji i reintegraciji, kao i mere za zaštitu dece svedoka i žrtava trgovine i odgovarajući pristup pravdi. U radu su formulisane preporuke za unapređenje sistema identifikacije, odgovarajuću procenu potreba i planiranje potrebnih usluga i mera zaštite, kao i mera i aktivnosti koje treba da obezbede dugoročno rešenje u skladu sa pravima deteta i sa njenim/njegovim najboljim interesima.

Ključne reči: trgovina decom, sistem zaštite dece, međusektorski pristup.

Koncipiranje sistema zaštite: pouke istraživanja

Jedan od najvećih i najčešće pominjanih nedostataka nacionalnog mehanizma za upućivanje u Srbiji je nedovoljno definisan podsistem za upućivanje, pomoć i zaštitu dece žrtava trgovine ljudima.¹ Dinamični razvoj sistema zaštite žrtava

trgovine u Srbiji i Crnoj Gori, tokom poslednje četiri godine, ustanovio je opšti okvir za koordinaciju i saradnju među uključenim organima i službama, koji treba da omogući odgovarajuće prepoznavanje žrtava trgovine i obezbeđivanje potrebne pomoći. Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, koja je od 2004. godine uspostavljena kao vladina agencija, aktuelno predstavlja centralnu sponu sistema zaštite žrtava trgovine u Srbiji. Napori u reformi nacionalnog mehanizma za upućivanje Crne Gore takođe idu u pravcu uspostavljanja uspešnije koordinacije u pružanju pomoći žrtvama trgovine. Međutim, ni u Srbiji ni u Crnoj Gori nije razvijan podsistem za upućivanje, pomoć, podršku i zaštitu dece žrtava trgovine ljudima, što predstavlja svakako najveću prazninu u nacionalnom mehanizmu u Srbiji i jednu od značajnih oblasti za promene u Crnoj Gori.

U ovom radu ćemo pokušati da pokrenemo neka značajna pitanja u vezi koncipiranja sistema zaštite dece od trgovine ljudima: prvenstveno, da li podsistem zaštite dece od trgovine ljudima treba razvijati u okviru sistema zaštite žrtava trgovine ljudima, ili on predstavlja integralan deo zaštite dece od zloupotrebe i nasilja? Značajno je razmotriti i koji su konstitutivni elementi sistema zaštite dece od trgovine, polja preklapanja sa sistemima krivičnopravne, porodičnopravne i socijalne zaštite dece i tačke zagušenja u sistemu koje ometaju blagovremenu i celovitu zaštitu maloletnih žrtava trgovine.

Preporuke koje su formulisane u radu se zasnivaju na nalazima istraživanja² u kome su analizirani aktuelni sistem zaštite, pokazatelji obima različitih oblika trgovine decom i njihove karakteristike i profil dece koja su bila žrtve trgovine. Karakteristike dece

* Docent na Fakultetu političkih nauka, Odeljenje za socijalni rad i socijalnu politiku, E-mail: nzezarac@eunet.yu

1 Simeunović-Patić, B. (2005) "Zaštita, pomoć i podrška žrtvama trgovine ljudima: aktuelni odgovori", u: Bjerkan, L. (ur.) *Samo moj život - Rehabilitacija žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije, str. 23-78.

2 Žegarac, N., Baucal, A., Gvozden, U. (2005) *Ničija deca – Trgovina decom u Srbiji i Crnoj Gori*, Beograd: Save the Children UK.

i njihovih porodica, obrasci namamljivanja, transporta i eksploatacije, mere zaštite i oblici pružene pomoći posmatrani su na osnovu podataka o više od šezdesetoro dece koja su u periodu od 2001. do 2005. godine identifikovana kao žrtve trgovine u SCG. Ukratko, sumirani nalazi istraživanja ukazuju da su u prvoj polovini posmatranog perioda identifikovane žrtve uglavnom deca-strani državljani kojima se trgovalo radi komercijalne seksualne eksploatacije. Od 2004. godine, kada je ustanovljen nacionalni mehanizam za upućivanje u Srbiji, identifikovan je veći broj dece domaćih državljana koja su bila, uglavnom, uključena u unutrašnju ili unutar-regionalnu trgovinu radi prosjačenja, radne i seksualne eksploatacije. Deca potiču iz siromašnih porodica koje su u velikoj meri opterećene nasiljem, zlostavljanjem i zanemarivanjem.

Uvid u karakteristike dece-identifikovanih žrtava trgovine ukazuje da su u najvećem riziku adolescentkinje starosti između 16 i 18 godina, koje su uključene u trgovinu radi komercijalne seksualne eksploatacije. Deca kojom se trgovalo radi prosjačenja najčešće su romska deca, nešto mlađeg uzrasta (11 do 16 godina), koja su se bavila prosjačenjem i ranije u okviru svoje porodice. Jedan deo dece se regrutuje za prosjačenje preko udaje, gde se običaji sklapanja braka na ranom uzrastu koriste kao sredstvo za uključivanje dece u drugu porodicu koja se bavi prosjačenjem. Veliki broj dece je bez škole ili je prekinuo obrazovanje posle osnovne škole, a u trgovinu su namamljena često u neposrednom okruženju, posredstvom poznatih osoba ili članova porodice obećanjima o zaposlenju.

Dosadašnji rad organa, službi i organizacija za zaštitu žrtava trgovine ljudima nije u dovoljnoj meri prilagođen uputstvima koja su sadržana u UNICEF-ovim "Smernicama za zaštitu prava dece žrtava trgovine ljudima u jugoistočnoj Evropi".³ Deca žrtve trgovine, bilo da su strani ili domaći državljani, često su smeštena u prihvatilišta sa odraslim ženama, obezbeđena im je gotovo istovetna pomoć i podrška i pristup identičnim programima reintegracije. Uprkos zakonskim mogućnostima, imenovanje posebnog staratelja za decu žrtve trgovine veoma se retko koristi u Srbiji, a u Crnoj Gori ni u jednom slučaju nije primenjeno. Saradnja sa centrima sa socijalni rad je sporadična i nedovoljna, a u mnogim slučajevima nepostojeća, što je oblast koja zahteva hitne i temeljne izmene. Poseban problem predstavlja nedostatak institucionalizovane saradnje između organa i službi dve republike, uprkos činjenici da značajan broj identi-

fikovanih i potencijalnih žrtava trgovine među decom u Crnoj Gori dolazi iz Srbije.

Nalazi ukazuju na to da nedostaju jasne definicije i razvijeni indikatori koji se odnose na decu-žrtve različitih oblika trgovine, i da postoji konfuzija u razlikovanju različitih stanja koja su ugrožavajuća po decu, tako da mnoga deca nisu adekvatno prepoznata. Postojeće vrste pomoći i podrške, posebno mehanizmi pravne zaštite koji su na raspolaganju žrtvama trgovine ljudima, ne odgovaraju u dovoljnoj meri posebnim potrebama dece jer su kreirani prema potrebama odraslih žrtava trgovine, prvenstveno za potrebe žena koje su bile uključene u trgovinu radi komercijalne seksualne eksploatacije.

Izgradnja podsistema za zaštitu dece žrtava trgovine

Shodno smernicama razvijenim od strane Misije OEBS-a u okviru radne grupe za zaštitu i pomoć žrtava trgovine ljudima,⁴ nacionalni mehanizmi za upućivanje u Srbiji i Crnoj Gori treba da razviju podsistem za decu žrtve trgovine na osnovu *Smernica UNICEF-a za zaštitu prava dece — žrtava trgovine u jugoistočnoj Evropi*. Smatramo da izgradnja odgovarajućeg podsistema za decu žrtve trgovine podrazumeva da nacionalni timovi aktivnije grade priključke i kanale saradnje sa organima i službama socijalne i porodično-pravne zaštite, kako bi se integrisali u celovit sistem zaštite dece. Tek celovit sistem zaštite dece može da obezbedi da sva deca i mlade osobe, domaći ili strani državljani, žrtve trgovine ili bilo kog drugog oblika nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja ili eksploatacije, uključujući i decu bez pratnje i odgovarajućih dokumenata, dobiju efikasnu zaštitu i pomoć.

Zaštita dece predstavlja jedinstven proces u kome nužno učestvuju različiti društveni sistemi sa svojim specifičnim mandatima i praktičnim dometima. U ovom pogledu značajni su koraci za promenu prakse organa, službi i organizacija u zaštiti dece od zlostavljanja uobličeni u okviru "Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja".⁵ Protokolom se reguliše postupanje i međusobna saradnja socijalnih, pravosudnih, policijskih, zdravstvenih i obrazovnih organa, službi i nevladinih organizacija u zaštiti dece od

4 Radna grupa za zaštitu i pomoć žrtava trgovine ljudima (2004) *Memorandum o sporazumevanju* (Nacrt).

5 Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja je usvojen od strane Vlade republike Srbije avgusta 2005. Ispanović, V., Srna, J., Lakić, A., Žegarac, N., Vujić, R., Lajović, B. i Stevanović, I. (2004). *Opšti protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, <http://www.minrzs.sr.gov.yu/>

3 UNICEF (2003) Smernice za zaštitu prava dece žrtava trgovine decom u jugoistočnoj Evropi.

raznovrsnih oblika zloupotrebe. Takođe, protokol treba da doprinese i razvoju i širenju mreže multidisciplinarnih i interresorskih timova za zaštitu dece u lokalnoj zajednici. Skorašnje inicijative vlade Republike Srbije za izradu *Nacionalne strategije protiv nasilja*⁶ takođe predstavljaju značajan korak u izgradnji celovitog sistema zaštite dece i odraslih žrtava nasilja, zloupotrebe i eksploatacije.

Aktuelni međunarodni standardi i dosadašnja praktična iskustva nacionalnih timova organa i službi u Srbiji i Crnoj Gori stvaraju osnovu za razvoj sistema zaštite i pomoći deci - žrtvama trgovine koji u najmanju ruku treba da sadrži:

- kriterijume za odgovarajuću identifikaciju deteta žrtve trgovine,
- mehanizme za neodložno upućivanje deteta specijalizovanoj službi, odnosno službama koje obezbeđuju smeštaj, zdravstvenu, psihološku, socijalnu i pravnu pomoć i podršku,
- imenovanje staratelja koji će obezbediti pristup potrebnim uslugama, zastupanje deteta u pravnim i administrativnim procedurama, donošenje odluka koje se tiču deteta i nalaženje trajnog rešenja u skladu sa najboljim interesima deteta,
- regulisanje rezidencijalnog statusa,
- pomoć pri repatrijaciji i reintegraciji, odnosno integraciji u novu zajednicu u skladu sa individualnim planom integracije i
- mere za zaštitu dece, svedoka i žrtava trgovine, i odgovarajući pristup pravdi.

Kao oblik zloupotrebe dece, trgovina podrazumeva situacije preuzimanja kontrole nad detetom, od osobe koja nije roditelj ili zakonski staratelj, radi eksploatacije za pribavljanje materijalnih sredstava ili zadovoljavanje drugih potreba i interesa na račun potreba, interesa i ličnosti deteta. Raznovrsne forme zloupotrebe i ugrožavanja dobrobiti dece, kao što su eksploatacija, zlostavljanje i zanemarivanje, jednim delom se preklapaju sa poljem koje svojim pojavnim oblicima obuhvata trgovina decom. Trgovina uključuje situacije u kojima je dete raznovrsnim sredstvima ili okolnostima izdvojeno iz svog neposrednog okruženja, najčešće radi eksploatacije rada, raspolaganja detetom kao vlasništvom, zloupotrebe vlasti ili stanja ranjivosti, sa ili bez upotrebe sredstava kontrole i prinude.⁷

6 *Polazni okvir Nacionalne strategije protiv nasilja* – radni tekst, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, oktobar, 2005.

7 Protokol Ujedinjenih nacija o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ* – Međunarodni ugovori, br. 6 od 27. juna 2001.

Osmišljavanje odgovarajuće politike i programa za borbu protiv trgovine ljudima podrazumeva posebne mere zaštite dece kako bi njihove specifične potrebe bile adekvatno prepoznate. Deca - žrtve trgovine posebno su ranjiva usled neizgrađenih sposobnosti za procenu rizičnih situacija i postupaka i nemogućnosti da nedvosmisleno iskažu svoje potrebe i zabrinutost.

Dosadašnji uvidi u praksu nadležnih organa i službi i potrebe dece koja su u riziku od trgovine ljudima i dece žrtava upućuju na potrebu razvoja celovitog sistema prevencije i zaštite dece. To obuhvata razvoj preventivnih programa i mehanizama, organizovanje mreže za identifikovanje i pružanje pomoći, razvoj procedura za imenovanje staratelja i vođenje slučaja, kao i mere za zaštitu dece, svedoka i žrtava trgovine, i pristup pravdi. Razvijen sistem zaštite zahteva i mehanizme uspostavljanja, unapređenja i kontrole kvaliteta usluga, što uključuje i potrebu za edukacijom stručnjaka, izgradnjom kapaciteta i osmišljen analitičko-istraživački rad u oblasti koji na adekvatan način informiše praksu.

Prevenција

Programi za prevenciju trgovine decom treba da postanu sastavni deo ukupnih nastojanja društva za poboljšanje položaja dece u pravcu jačanja faktora zaštite u okruženju deteta. Neophodno je razviti raznovrsne mere i aktivnosti koje se na različitim nivoima prevencije usmeravaju na: stavove, običaje i praksu odgoja dece; unapređenje obrazovanja, znanja, životnih veština i učešće dece u društvu, i jačanje kapaciteta službi i profesionalaca i drugih društvenih aktera koji pružaju usluge deci u zajednici.

Preventivne aktivnosti uključuju i mere za senzibilizaciju i edukaciju javnosti u pogledu prava dece, rizika kojima su deca izložena u zajednici, različitim oblicima zloupotrebe, načinima identifikacije i potrebne pomoći. Ukoliko su na odgovarajući način vođene, ove aktivnosti ojačavaju položaj dece u društvu i podstiču javnost na saradnju sa organima i službama koje se bave zaštitom i pružanjem pomoći deci. Poseban izazov predstavlja razvoj programa za prevenciju trgovine, koji je usmeren na rizične grupe dece. Ovi programi treba da budu usmereni na olakšan pristup obrazovanju, sticanje životnih veština i informisanje dece o postojećim rizicima. Programi koji su usmereni na poboljšanje opšteg društvenog položaja Roma u ovom pogledu predstavljaju dobru podlogu za prevenciju trgovine decom, jer su orijentisani na informisanje, ekonom-

sko osnaživanje, registraciju dece, obrazovanje i poboljšanje osnovnih uslova života.

Pristup pravima deteta u borbi protiv trgovine decom podrazumeva osiguranje adekvatnog nivoa zaštite u zajednici za svu decu u društvu. Deca se razvijaju u podržavajućem okruženju kada je mreža podrške, pomoći i zaštite:

- usmerena na dete u smislu prepoznavanja i uvažavanja individualnih i razvojnih potreba,
- fokusirana na porodicu u pogledu pomoći i osnaživanja njenih potencijala za staranje o deci,
- integrisana u zajednicu posredstvom koordinacije društvenih aktera, pristupačnosti i kulturne kompetentnosti usluga i službi.

Deca i mlade osobe koja se suočavaju sa razvojnim, bezbednosnim i drugim rizicima, uključujući i decu kod koje postoje rizici od trgovine, mogu da budu adekvatno prepoznata, osnažena i podržana ukoliko na svim nivoima društva postoji funkcionalna mreža zaštite.

Organizovanje mreže

Inicijative za formiranje mobilnih timova koji bi obezbedili koordinaciju i saradnju socijalnih, zdravstvenih i obrazovnih službi, organizacija civilnog društva i pravosuđa i policije podrazumevaju fleksibilan model koji se visoko prilagođava lokalnim prilikama i u najvećoj mogućoj meri koristi lokalne kapacitete. U ovom pogledu potrebno je:

- izgraditi lokalne resurse za implementaciju preventivnih programa i organizovanje sistema upućivanja i pomoći deci žrtvama trgovine,
- obezbediti adekvatne procedure za postupanje i međusobno informisanje,
- organizovati adekvatnu obuku za stručnjake u javnim službama i organima vlasti, i obuku saradnika nevladinih organizacija.

Iskustva Službe za koordinaciju pomoći žrtvama trgovine ljudima u ovom pogledu su izvanredno značajna zbog dobre umreženosti, fleksibilnog reagovanja i aranžiranja pristupa postojećoj mreži usluga. Međusobno informisanje i saradnja na lokalnom nivou su osnova organizovanja efikasnog sistema zaštite i pomoći. Neophodno je proširiti postojeće kapacitete SOS telefona za pomoć žrtvama različitih oblika nasilja i eksploatacije, ali i postojeću skromnu mrežu prihvatilišta i hraniteljskih porodica koje su osposobljene za urgentan smeštaj dece.

Imenovanje staratelja i vođenje slučaja

Neophodno je razviti procedure za imenovanje staratelja u skladu sa odredbama važećih porodičnih zakona. Shodno zakonskim obavezama i Smernicama za zaštitu prava dece žrtava trgovine ljudima odgovornosti staratelja su da:

- vodi računa da sve odluke budu donesene u skladu sa najboljim interesima deteta;
- omogući da dete ima odgovarajuću pomoć i podršku, pristup zakonskom i drugom zastupanju;
- konsultuje dete, savetuje i obaveštava ga o pravima;
- doprinese pronalaženju trajnog rešenja za dete;
- pomaže detetu u pronalaženju njegove porodice;
- učestvuje u sastavljanju individualnog plana zaštite i integracije za dete.

Osnovne dužnosti staratelja odnose se na obezbeđenje pristupa potrebnim uslugama, zastupanje deteta u pravnim i administrativnim procedurama, donošenje odluka koje se tiču deteta ili mlade osobe i nalaženje trajnog rešenja u skladu sa najboljim interesima deteta. Olakšan pristup uslugama deci - žrtvama trgovine i eksploatacije može da se obezbedi značajnijim učešćem centara za socijalni rad u pružanju pomoći i organizovanju zaštite, shodno zadacima koje ova služba socijalne i porodično-pravne zaštite ima u Srbiji i Crnoj Gori. Prema nacrtu Strategije za reformu sistema socijalne zaštite⁸, organizacija rada u centrima treba da do kraja 2005. godine obezbedi 24-časovan pristup za usluge neodložne intervencije, u kakve se ubrajaju situacije identifikovanja deteta za koje postoji sumnja da je žrtva trgovine ili eksploatacije. Poželjno je da procesom zaštite deteta rukovodi jedna osoba koja ima ulogu voditelja slučaja. Voditelj slučaja može da bude i imenovani staratelj deteta, ali je poželjno razdvojiti situacije pravne reprezentacije deteta i organizovanja procesa pružanja pomoći. Voditelja slučaja i imenovanog staratelja deteta treba da obezbedi nadležni centar za socijalni rad.

Neke od zadataka u procesu vođenja slučaja moguće je raspodeliti između centra za socijalni rad, Službe za koordinaciju pomoći žrtvama i nevladinih organizacija koje obezbeđuju pomoć i podršku žrtvama. U takvom slučaju, privremeni staratelj deteta preuzima ulogu koordinacije rada

⁸ *Strategija reforme sistema socijalne zaštite u Republici Srbiji*, nacrt teksta, Vlada Republike Srbije, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, april 2005.

na slučaju, Služba za koordinaciju zajedno sa centrom organizuje pristup deteta uslugama, dok se druge lokalne službe socijalne zaštite, uključujući i nevladine organizacije, angažuju u pružanju neposrednih usluga detetu. Nezavisno od modela organizacije pomoći koji je najpogodniji shodno lokalnim prilikama, svakom detetu za koje postoji sumnja da je moguća žrtva trgovine ljudima i eksploatacije, bilo da je u pitanju strani ili domaći državljanin, treba obezbediti:

- odgovarajući postupak identifikacije na osnovu jasnih kriterijuma,
- stručnu procenu potreba, i to neodložnih i dugoročnih potreba deteta,
- početni plan usluga koji treba da obezbedi hitno zbrinjavanje – smeštaj, ishranu, neophodnu odeću i obuču, zdravstvenu, psihološku i drugu potrebnu pomoć,
- plan rehabilitacije i integracije u skladu sa najboljim interesima deteta, koji sadrži definisane ciljeve, očekivane ishode, zadatke i korake, i predviđene mere za praćenje napretka deteta.

Voditelj slučaja, zajedno sa starateljem i drugim stručnjacima koji pružaju usluge detetu, ima zadatak da:

- organizuje i vodi procenu potreba i planiranje potrebnih usluga za dete - žrtvu trgovine;
- uspostavi i održava veze između deteta i službi i pojedinaca koji obezbeđuju usluge socijalne, psihološke, zdravstvene, pravne i druge pomoći;
- obezbedi podršku i ohrabrenje detetu - žrtvi i njegovoj porodici kada je to adekvatno;
- prati kako dete koristi usluge i obezbeđuje periodičan ponovni pregled plana usluga;
- dokumentuje značajne informacije i promene nastale tokom rada sa detetom i kontakta sa drugim značajnim osobama i institucijama;
- obezbeđuje redovne izveštaje i daje mišljenja sudu u vezi statusa i potreba deteta;
- identifikuje ili razvija oblike formalne i neformalne podrške i intervencije na osnovu rezultata procene i ciljeva rada, koje su u vezi sa potrebama deteta i porodice ukoliko je relevantno;
- uređuje korišćenje usluga prevoza, korišćenje prevodioca i sl. kako bi se podržao pristup potrebnim uslugama i službama;
- obezbeđuje informacije službama koje pružaju usluge detetu (uz čuvanje poverljivosti podataka) o porodici, potrebama i problemima deteta i porodice i ciljevima intervencija;

- prati napredak, učešće i saradnju deteta sa službom koja obezbeđuje usluge;
- komunicira sa svim stranama koje učestvuju u pružanju usluga detetu radi kontinuirane razmene informacija i dalje procene potreba deteta, prilagođavanja plana usluga i usmeravanja napretka ka utvrđenim ciljevima rada.

Procena potreba

Procena potreba deteta ili mlade osobe žrtve trgovine za socijalnim, psihološkim i zdravstvenim uslugama jeste osnova za organizovanje procesa zaštite i predstavlja osnovu za izradu plana rehabilitacije i integracije. Procena potreba podrazumeva proceduru koja se sprovodi nakon identifikacije deteta koje je žrtva trgovine i eksploatacije. Procena je usmerena ka utvrđivanju potreba za neodložnom (urgentnom) zaštitom, a potom i ka proceni potreba deteta za dugoročnim oblicima zaštite i daljim uslugama. Ona podrazumeva postupak koji uključuje stručnjake različitih disciplina koji timski razmatraju nalaze i dolaze do odgovarajućeg zaključka. Pored procene potreba, značajno je sprovesti odgovarajuće procedure za:

- procenu uzrasta,
- procenu intelektualnog i emocionalnog razvoja deteta, i
- omogućavanje detetu da na odgovarajući način saopšti svoje viđenje situacije u kojoj se nalazi, kao i želje i planove za budućnost.

Na osnovu prikupljenih podataka i rezultata procene sačinjava se plan usluga koji se odnosi na potrebne mere i usluge socijalne, psihološke, zdravstvene, obrazovne pomoći, kao i mere porodičnopravne i krivičnopravne zaštite deteta žrtve trgovine.

Razvijanje i implementiranje plana rehabilitacije i integracije

Zavisno od specifičnih potreba deteta koje je identifikovano kao žrtva trgovine i eksploatacije, razvija se individualni plan tretmana, shodno potrebama i željama deteta, pristupačnim resursima i okolnostima. Plan tretmana treba da bude u najvećoj mogućoj meri individualizovan i orijentisan na ciljeve koji su utvrđeni u skladu sa najboljim interesima deteta.

Detetu ili mladoj osobi koje je žrtva trgovine ljudima treba u najkraćem mogućem roku obezbediti siguran smeštaj u odgovarajućem prihvatilištu ili hraniteljskoj porodici. Roditeljska ili srodnička porodica imaju prednost u izboru dugoročnih oblika zaštite

deteta. U najvećem broju slučajeva, neposredno po identifikaciji deteta žrtve, potrebno je uspostaviti odgovarajući kontakt i proceniti okolnosti života porodice deteta kako bi se utvrdilo da li povratak roditeljima i srodnicima jeste ili nije u interesu deteta i koje mere je potrebno preduzeti da bi se on podržao. Smeštaj deteta žrtve treba da obezbedi zadovoljavanje osnovnih potreba (ishrana, stanovanje, odeća) i sigurno, emocionalno podržavajuće okruženje. Nestabilne i nepouzadane životne okolnosti i osobe sa kojima su se deca žrtve trgovine suočavala zahtevaju da novo okruženje i osobe koje rade u njemu osiguraju bezbednost, rutinu u dnevnim aktivnostima i očekivanjima, poverljivost i pouzdanost.

Organizacija usluga u velikoj meri zavisi od toga da li je dete smešteno u ustanovu rezidencijalnog tipa (prihvatište, dom), hraniteljsku ili biološku porodicu. Nezavisno od oblika smeštaja, holistički pristup tretmanu deteta žrtve trgovine obuhvata usluge:

- zdravstvene pomoći (dijagnostika i tretman bolesti, stanja i povreda) i edukacije u pogledu lične higijene, ishrane, seksualnog obrazovanja, zloupotrebe alkohola i droga, HIV-a i drugih seksualno prenosivih bolesti;
- psihološke pomoći, što obuhvata individualno i grupno savetovanje i terapiju da bi se sanirale psihološke posledice eksploatacije i zloupotrebe;
- učenja socijalnih veština, uključujući veštine komunikacije, pregovaranja, procene opasnosti i održavanja lične bezbednosti;
- obrazovanja i radnog osposobljavanja, što podrazumeva uključivanje u obrazovne programe koji treba da obezbede osnove pismenosti i baratanja brojevima za decu koja nisu pohađala školu, pripremu za povratak u školu ili osposobljavanje za rad koji treba da omogući zaposlenost i sticanje prihoda;
- pravne pomoći i zaštite u pogledu obezbeđenja ličnih dokumenata, pravnog savetovanja, zastupanja, podrške tokom učešća u postupcima pred istražnim organima i sudom.

Shodno raspoloživim resursima i organizaciji rada službi, za decu i mlade osobe koje su bile izložene trgovini jednostavnije je organizovati obezbeđenje odgovarajućih usluga u institucionalnom okruženju. Ovakav pristup sobom nosi, međutim, rizike institucionalizacije i daljeg odlaganja uključivanja dece žrtava trgovine u zajednicu. U izboru oblika smeštaja prednost uvek treba da ima porodično okruženje, prvenstveno srodničke i hraniteljske porodice. Ipak, ukoliko izostane odgovarajuća podrška u procesu oporavka i ponovnog

uključivanja u zajednicu, dete je i nadalje izloženo rizicima. Sa stanovišta prevencije i zaštite, praćenje i podrška deteta i porodice jeste ključni deo obezbeđenja odgovarajuće zaštite detetu. Periodičan ponovni pregled usluga zasniva se na adekvatnom praćenju jer se potrebe deteta i porodice menjaju tokom vremena. U ovom pogledu značajno je definisati jasne ciljeve tretmana i očekivane ishode, kao i sredstva za praćenje i evaluaciju.

Kada su u pitanju deca strani državljani koja su identifikovana u Srbiji i Crnoj Gori, neophodno je osigurati da odgovarajući međudržavni sporazumi o repatrijaciji definišu načine za utvrđivanje i implementaciju trajnog rešenja, kako bi se osiguralo da ono bude u skladu sa najboljim interesima deteta.

Kvalitet usluga

Tokom dosadašnjeg razvoja usluga i službi za pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima, u izvesnoj meri su uvedene procedure koje obezbeđuju potrebnu saradnju među uključenim akterima i utvrđuju sadržaj usluga socijalne, psihološke, zdravstvene i pravne pomoći. Sadržaj i kvalitet usluga u ovim oblastima nije prilagođen specifičnim potrebama dece, te je u ovom pogledu potrebno razviti niz procedura za identifikaciju, procenu i planiranje potreba i odgovarajuće standarde usluga.

U okviru posebne multidisciplinarnе ekspertske grupe potrebno je razviti, primeniti i pratiti implementaciju standarda dobre prakse i standarda minimalnih usluga za decu žrtve trgovine, domaće i strane državljane. Standardi usluga treba da zadovolje kriterijume blagovremenosti, delotvornosti, transparentnosti i kontinuiteta zaštite kako bi pruženi oblici pomoći u najvećoj mogućoj meri odgovorili na složene potrebe ove dece.

Dalji razvoj protokola o međusobnom informisanju i saradnji između državnih organa, nadležnih socijalnih i drugih službi i nevladinih organizacija koje su angažovane u pružanju usluga deci žrtvama trgovine jeste neophodan uslov za uspostavljanje integralnog sistema zaštite. Međusobno razumevanje i razmena podrazumeva jasno razgraničavanje obaveza i odgovornosti, definisane rokove, oblike i sadržaje saradnje u formi pisanog dokumenta.

Mere za zaštitu dece - svedoka i žrtava trgovine i pristup pravdi

Kako je iskaz deteta žrtve o okolnostima namamljivanja i eksploatacije u velikom broju slučajeva ključni dokaz u istražnim i sudskim pos-

tupcima, efikasno otkrivanje i kažnjavanje osoba uključenih u trgovinu decom nije moguće bez razvoja odgovarajućih mera za zaštitu dece, svedoka i žrtava trgovine. U ovom pogledu neophodno je razviti minimalne standarde koje je potrebno zadovoljiti da bi se obezbedilo da dete žrtva obezbedi iskaze i svedočenje u krivičnom postupku.

Deteta treba da bude u potpunosti obavešteno o pitanjima bezbednosti, proceduri i implikacijama krivičnog postupka pre nego što odluči da li će ili neće svedočiti u postupku protiv osoba osumnjičenih za trgovinu decom. Takođe, neophodno je da dete dobije nezavisno pravno savetovanje, odgovarajućeg zakonskog zastupnika i podršku tokom procesa. Već dugo vremena najavljivane izmene zakona o krivičnom postupku u ovom pogledu treba da obezbede obavezu snimanja detetovog svedočenja na video traku i prikazivanje snimljenog svedočenja kao službenog dokaza na sudu u slučajevima kada se dete pojavljuje kao žrtva. Neophodni minimum mera zaštite uključuje i onemogućavanje kontakta i suočavanja deteta žrtve i osumnjičenog, mere za zaštitu identiteta deteta žrtve od javnosti i mere za osiguranje bezbednosti deteta svedoka, a u slučajevima kada je to neophodno i članova porodice. Dalji razvoj pravnih mehanizama zaštite treba da obezbedi adekvatan prisup pravdi, restituciju i kompenzaciju u okviru građanskog postupka koji štiti prava oštećene žrtve.

Edukacija i izgradnja kapaciteta

Trgovina ljudskim bićima, posebno decom, jeste kompleksan fenomen koji zahteva specijalistička znanja i međusektorsku saradnju, kako bi se na delotvoran način predupredili rizici i zaštitile žrtve. Neophodne su opšte i specijalizovane edukacije o pravima, potrebama i mehanizmima zaštite dece - žrtava trgovine i eksploatacije, koje su usmerene ka stručnjacima u policiji, pravosuđu, zdravstvu, socijalnoj zaštiti i obrazovanju. Na uvodnom nivou, edukacije treba da budu usmerene ka senzibilizaciji stručnjaka za prepoznavanje trgovine decom kao posebnog oblika kriminaliteta i zloupotrebe dece. Specijalizovane među-agencijske edukacije usmerene su ka uspostavljanju saradnje u identifikaciji i pružanju pomoći deci, bilo da su u pitanju deca u riziku ili deca žrtve trgovine, i one se, uglavnom, usmeravaju ka policiji, službama socijalne zaštite i odgovarajućim nevladinim organizacijama. Obuka i specijalizacija policije i pravosuđa za rad na slučajevima kada je dete žrtva bilo kog oblika zloupotrebe, što uključuje nasilje u porodici, zlostavljanje, zanemarivanje, eksploataciju i trgovinu decom,

neophodan je uslov za uspostavljanje efikasnog sistema zaštite. Neophodno je propisati minimalne standarde za obuku profesionalaca koji su uključeni u pružanje pomoći i pravnu zaštitu dece.

Istraživanje i analiza

Da bi se stvorili adekvatni mehanizmi za prevenciju i zaštitu dece od svih oblika zloupotrebe, neophodna su sistematska istraživanja i praćenje pojave koja će omogućiti dublje razumevanje fenomena trgovine i eksploatacije dece. Istraživanja treba da se usmere na razmatranje ekonomskih, socijalnih i faktora kulture koji stvaraju pogodno okruženje za različite oblike zloupotrebe dece. Jedna od ključnih oblasti jeste i istraživanje prepreka sa kojima se suočavaju profesionalci i drugi angažovani u prevenciji i zaštiti dece žrtava trgovine i drugih oblika zloupotrebe. Ova istraživanja mogu da pomognu u prevazilaženju postojećih praznina u sistemu zaštite i razvijanju praktičnih preporuka za postupanje u ovim slučajevima. Takođe, neophodno je uvesti mehanizme za redovno praćenje i godišnje izveštavanje o pojavi trgovine decom u okviru izveštaja nacionalnih koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, na osnovu unapred utvrđenih indikatora.

U pogledu razvoja preventivnih mera i aktivnosti, korisno je osmišljavanje i regularno sprovođenje istraživanja koja bi pratila i analizirala otvorenost adolescenata na uzrastu od 15 do 18 godina prema prilikama i ponudama za rad u inostranstvu, u pogledu njihovih stavova i informisanosti o potencijalnim opasnostima i rizicima koje nose takve ponude, kao i o razlozima da im takve ponude budu primamljive. Na osnovu rezultata ovih istraživanja mogu se osmisliti programi usmereni ka podizanju otpornosti mladih prema takvim ponudama i opcijama.

Osmišljavanje i implementiranje preventivnih strategija i programa zahteva i potpuniji uvid u potrebe i rizike kojima su izložena romska deca. Dostupne analize i podaci nisu dovoljni za kreiranje delotvornih i dugoročnih mera i usluga. Potrebno je organizovati istraživanja koja se zasnivaju prvenstveno na participativnom i akcionom istraživačkom pristupu, budući da on obezbeđuje potrebnu saradnju i uvodi konkretne promene u zajednicu, koje mogu da doprinesu stvaranju protektivnog okruženja za decu.

Zaključak

Deca i mlade osobe imaju neotuđiva prava da im država i društvo obezbede uslove za razvoj i da budu zaštićena od svih oblika zloupotrebe,

eksploatacije i nasilja. Mere za prevenciju i suzbijanje trgovine ljudima treba da prepoznaju posebne potrebe i ranjivost dece žrtava trgovine i da ugrade posebne mehanizme za prevenciju, prepoznavanje, pružanje pomoći i podrške deci radi njihovog oporavka i uključivanja u zajednicu.

Sudeći po dosadašnjim uvidima u obezbeđen nivo zaštite dece žrtava trgovine, područje koje zahteva najurgentnije izmene se odnosi na razvoj procedura za imenovanje staratelja u skladu sa novim Porodičnim zakonom u Republici Srbiji i aktuelnim Porodičnim zakonom u Republici Crnoj Gori. Jedan od značajnih zadataka jeste i razvoj specifičnih kriterijuma za identifikaciju dece žrtava trgovine, s obzirom na potrebu da se preciziraju kriterijumi kod posebnih pojava oblika trgovine decom i oblika eksploatacije i zloupotrebe sa kojom se deca suočavaju. Početna procena potreba deteta takođe mora da se standardizuje u pogledu sadržaja, trajanja i procedure kako bi se obezbedila adekvatna podloga za razvijanje početnog plana usluga i zaštite deteta i omogućio holistički pogled na raznovrsne razvojne, zdravstvene, socijalne, psihološke i obrazovne potrebe u skladu sa rizicima i snagama deteta i njegove neposredne okoline. Tek ovakav pristup omogućava osnove za donošenje odluka koje uvažavaju najbolje interese deteta, kako bi se razvio individualizovani plan tretmana i integracije.

Posebni mehanizmi za zaštitu prava deteta u građanskim i krivičnim postupcima su neophodan deo sistema zaštite dece, te je u skladu sa Konvencijom UN o pravima deteta i drugim dokumentima koji uvode standarde i principe dobre prakse u zaštiti dece potrebno razviti mere i meha-

nizme koji će obezbediti zaštitu prava deteta u istrazi, sudskom i drugim pravnim postupcima. To uključuje posebne mere starateljske zaštite, nezavisno zastupanje, kao i posebne istražne i sudske postupke koji su prilagođeni razvoju i potrebama dece žrtava.

Nevenka Žegarac, PhD

Child protection from trafficking in humans

Trafficking in children is particularly severe form of exploitation and breach of the children rights, while security and welfare of children that are exposed to trafficking are obligations of state authorities, services and organizations of civil society. System of protection and support to children victims of trafficking should contain following: criteria for proper identification of child-victim of trafficking, mechanisms for immediate referring of a child to specialized services, procedures for appointing a guardian who will secure that procedures and decisions are in accordance with the best interest of child, measures for regulating of residential status, assistance with reparation and reintegration as well as measures for protection of children witnesses and victims of trafficking. Finally, it should include a proper access to justice. In the article, recommendations are proposed for improvement of identification system, proper evaluation of needs and planning services and protection measures as well as measures and activities which should secure long term solutions in accordance with rights of the child and her/his best interests.